

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД ПОДІЛЛЯ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У даній праці автор ставить перед собою завдання простежити зміни у традиційному весільному обряді Поділля, дослідити структурний, атрибутивний та термінологічний опис весільного обряду радянського періоду, визначити ступінь трансформації, головні чинники, які вплинули на зміну традиційного весільного обряду, інновації. Зосереджує увагу на так званих «червоних», «комсомольських», «безалкогольних» та етновесіллях.

Ключові слова: весільний обряд, радянський період, червоне весілля, комсомольське весілля, безалкогольне весілля, етновесілля, традиційна обрядовість.

Соціалістичні свята й обряди – невід’ємна складова доби Радянського періоду. З утворенням Союзу Радянських Соціалістичних Республік починається новий етап у політичному, суспільному, економічному житті українського народу. Відхід від традиційного, пошук нового – основний курс розвитку новоутвореної держави. У Радянський період відбувається процес масового обрядотворення, який підтримувався на державному рівні: активізувалися обрядо- і святотворення, публікувалися насамперед описи побутуючих свят і обрядів; науково-популярні видання; методичні розробки, сценарії нових обрядових дійств [1].

Дослідження весільної обрядовості українців радянського періоду, зокрема й Поділля, нараховує значну кількість праць, основна маса яких припадає на 60 – 80 ті роки ХХ ст., в яких автори вдаються до узагальнень, осмислення святково-обрядової практики, розглядають роль радянських свят і обрядів у комуністичному вихованні [2-15].

Проте дослідження традиційної культури радянської доби вимагає від сучасного дослідника тверезого погляду на всі реалії тогочасного життя: періоду колективізації, голодомору, репресій, Другої світової війни, які негативно позначились на кращих зразках народної культури, загалом і весільному обряді Поділля зокрема.

Декрет «Про громадський шлюб, про дітей і про введення книг актів стану» від 18 грудня 1917 року був першим кроком у творенні нового весільного обряду, згідно з яким: Російська Республіка надалі визнавала лише цивільні шлюби, а церковний шлюб, поряд з обов'язковим цивільним, є приватною справою наречених [16].

Як результат, на противагу церковному вінчанню в 1920-х рр. стали практикуватися так звані «червоні весілля». Дослідниця радянської весільної обрядовості Келембетова В.Ю. у своїй монографії «Суспільно-побутові функції радянської обрядовості» наголошує на тому, що становлення радянської обрядовості, ідеєю якої була безрелігійна основа, розпочалося у перші пореволюційні роки [17, с. 104]. Автор зазначає, що червоне весілля розглядалося насамперед як суспільно-політична подія, як привід до антирелігійної агітації. Як підкреслює сама дослідниця, «відхід від народного, традиційного, не сприяв закріпленню нових обрядів соціалістичного змісту в побуті [17, с. 112].

«Трансформація весільного обряду, – слушно зауважує американський дослідник Вільям Нолл, – почалась ще у 20-30 рр. ХХ ст. Збідніння села в процесі колективізації призвело до скорочення і навіть до зникнення деяких ритуалів... Особливо це торкнулося весільної послідовності, яка до колективізації відзначалася ретельно розробленими ритуалами, звичаями і тривала 4-7 днів. Передусім, збідніння та скорочення весілля відбувалося через зниження добробуту селян. Розмір і рівень весілля вимірювався частково кількістю запрошених людей, а це, у свою чергу, визначалося кількістю запрошених хат» [18].

Невід’ємною складовою обрядовості радянського періоду були і комсомольські весілля. Л. П. Зінченко у своїй праці «У нас на Поділлі – весілля» зазначає: Вперше на Вінниччині комсомольське весілля відбулося в селі Лядовій Могилів-Подільського району 1948 року. Вся молодь брала участь у підготовці до цієї події. Стіни, стелю і підлогу сільського клубу вбирали зеленню, гілками, сцену – квітами. Розвішували плакати з народними дотепами та щирими побажаннями молодим. Це було чи не перше комсомольське весілля в нашій області, а й в республіці [19].

Досліджуючи нову весільну обрядовість, автор акцентує увагу на присутність у ньому традиційних елементів: збереження основних весільних чинів, виготовлення весільного короваю (хоча іноді його замінюють тортом), звивання гільця.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., комсомольські весілля на Вінниччині набули масового характеру. Респондент Пташнік О.Т. з села Буша, що в Ямпільському районі Вінницької області, розповіла: ... як я дочки свої віддавала, то за старшою дочкою так приходили, забирали, а вже молодша виходила заміж, то він чужий був – батько лиш приїхав і він, то була комсомольська свадьба, бо до того в нас в'язали (подавали рушники – П. М) , а вже як цю дочку я віддавала, то вона каже, що не треба, мамо, цих рушників, нічого, – нехай в нас буде комсомольська свадьба! Він комсомолец, я комсомолка – не треба тобі ті дари [20].

Про вплив радянської культурної системи на традиційне весілля дізнаємось із дослідження М. А. Руденко «Весілля в селі Слобода-Яришівська Могилів-Подільського району Вінницької області» [21]. Дослідниця акцентує увагу на змінах у традиційному весільному обряді, зокрема, зустрічі молодих і вручення їм хліба-солі головою сільської ради; висаджуванні молодими дерев після розпису; використанні великої кількості посуду, а також наголошує на зміні місця святкування весілля, – перенесення його з хати в шалаш: «звичай будівництва шалашів запозичено з Молдавії. Вперше побудовано його після війни колгоспником Кушніром І. М.» [21, с. 267]. Однак поряд із нововведеннями традиційним залишається звичай переймати молодих, хоча на відміну від загальноподільського звичаю, згідно з яким обряд переймання здійснюють чоловіки, або хлопці, дану обрядодію тут проводять молодичі.

Значно доповнює відомості про весілля радянського періоду колективна праця «Соціалістична обрядовість на Україні» [22], автори якої Ю.Г. Гошко, Р.І. Дмитерко, Н.І. Здоровега розглядають становлення і утвердження радянської обрядовості на Україні, поєднуючи в собі кращі народні традиції з новими формами свят та обрядів – переважанням у них соціалістичного змісту: – У села на комсомольські весілля, як і на урочисте відзначення народження дитини, часто приїздили шефи-робітники з сусідніх міст. Реєстрацію шлюбу проводили в сільраді, куди прибував весільний поїзд, прикрашений квітами, червоними стрічками, а попереду їхав вершник з Червоним прапором. Урочиста реєстрація шлюбу нагадувала збори. До президії запрошувались молода, молодий, дружби, свашки, дружки. Часто виголошувалась доповідь про новий побут, шефи вручали молодим подарунки: портрети, книги тощо. З привітанням виступали голова комнезаму, весільний батько, представники від громадських організацій [22, с. 198].

Праці дослідників 70–80-х рр. ХХ ст., присвячені темі весільної обрядовості, становлять для нас особливий науковий інтерес, оскільки в цей період, досліджуючи традиційне весілля, автори вперше простежують трансформацію весільних обрядів, пояснюють основні причини змін, а також акцентують увагу на міжетнічних взаємовпливах у весільній обрядовості. До таких належать монографії В.К. Борисенко [23] та колективна праця «Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма», авторами якої є Л.Ф. Артюх, Н.К. Гаврилюк, Т.Н. Голенко [24].

На особливу увагу заслуговує монографія В.К. Борисенко «Нова весільна обрядовість в сучасному селі (На матеріалах південно-східних районів України)» [23], присвячена дослідженню радянської весільної обрядовості. У цій праці розглядаються питання поєднання традиційного й нового у весільній обрядовості, впливу соціально-економічних чинників на зміни традицій українців.

Не менш вагомою є колективна праця «Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма», оскільки в ній простежується динаміка соціалістичних перетворень у способі життя, побуті, матеріальній і духовній культурі, порушується питання взаємовпливу двох культур в традиційній родинній обрядовості, матеріальній та духовній культурі українського та молдавського народів, історичні аспекти їх культурних взаємозв'язків. Увага дослідників акцентується на обрядах, в тому числі, весільних, що на сучасному етапі нашого дослідження вже відсутні (розламування молодою калача над головою) [24, с. 331] або починають зникати з числа обов'язкових у весільній обрядодії і зберігаються лише як розвага (викидання палиць після покривання молодої).

В аспекті нашого дослідження особливий інтерес становить також монографія В.К. Борисенко «Весільні звичаї та обряди на Україні» [25]. У названій праці представлено весільні обряди майже з усіх регіонів України. На матеріалі узагальнення широкого матеріалу з весільної обрядовості українців автор зробила висновок, що, незважаючи на трансформацію, скорочення обрядів в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., структура весілля залишилась традиційною.

Боротьба із надмірним споживанням алкоголю у радянський період – посилювалась регулярним введенням «сухих законів». Унаслідок цього виникають безалкогольні весілля. Для їх проведення створюють спеціальні сценарії: «Комісія по радянських традиціях, святах та обрядах при Раді Міністрів Української РСР постановою від 23 квітня 1986 року схвалила «Примірні сценарії після обрядових урочистостей (обрядів урочистих реєстрацій шлюбу, новонародженого, проводів у Збройні сили Союзу РСР), що виключають при їх проведенні вживання спиртних напоїв» [1, с. 28]. Проте ця заборона істотно не вплинула на хід святкування сільських весіль. Зокрема в с. Брідок Теплицького району Вінницької області в місцевому магазині брали «на прокат» кілька ящиків державної горілки, які показово стояли на весільному подвір'ї, а самогонку розливали в пляшки з-під купованої горілки і подавали до весільного столу. Після закінчення святкування весілля горілку «на прокат» повертали в магазин [26].

На сучасному етапі дослідження весільної обрядовості є популярними так звані «етновесілля», інакше кажучи весілля в народному стилі. Суть таких весіль полягає у тому, що фольклорні гурти або колективи демонструють раніше розроблені ними сценарії весільного дійства на замовлення молодят. Позитивним у таких весіллях є те, що відбувається наочне представлення всіх барв українського весілля, а основний недолік часто полягає у тому, що такі весілля відбуваються за одним сценарієм. Невід'ємними складовими етно весіль є традиції, започатковані в Радянський період. До таких належить: зустріч молодих хлібом-сіллю головою сільської ради; відвідування молодими пам'яток їхньої місцевості, покладання квітів біля пам'ятника історичної особи або невідомому солдату.

Отже, досліджуючи весільну обрядовість Поділля радянського періоду, ми розглянули характерні для того часу «червоні», «комсомольські», «безалкогольні» весілля. Дослідження показало, що зміни у традиційному весіллі починаються з 20-х рр. ХХ ст.: вінчання стає не обов'язковим, змінюються тривалість весілля, його послідовність та місце проведення, зменшується кількість запрошених гостей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Комісія по радянських традиціях, святах та обрядах при раді Міністрів Української РСР. Примірні сценарії після обрядових урочистостей (обрядів урочистих реєстрацій шлюбу, новонародженого, проводів у Збройні сили Союзу РСР), що виключають при їх проведенні вживання спиртних напоїв. – К.: 1986. – С. 28.
2. Лисавцев Э. И. Новое советские традиции. – М.: 1964.
3. Белоусов Я. П. Праздники старые и новые: (Некоторые философские аспекты проблемы празднования). – Алма-Ата: Казахстан, 1974. – 199 с.
4. Руднев В. А. Советские обычаи и обряды. – Л-д., 1974.
5. Угринович Д. М. Обряды за и против. – М.: Политиздат, 1975. – 175 с.
6. Генкин Д. М. Массовые праздники. – М.: Просвещение, 1975. – 140 с.
7. Ельченко Ю. Н. Новому человеку – новые обряды. – М.: Политиздат, 1976. – 78 с.
8. Суханов И. В. Обычаи, традиции и преемственность поколений. – М.: 1978. – 180 с.
9. Солнцев Н. В. Роль прогрессивных традиций в коммунистическом воспитании. – Новосибирск, 1977. – 157 с.
10. Наши праздники. – М.: Политиздат, 1977. – 168 с.
11. Мазаев А. И. Праздник как социально-художественное явление. – М., 1978. – 170 с.
12. Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні. – К.: Політвидав України, 1978. – 256 с.
13. Закович Н. М. Советская обрядность и духовная культура. – Киев: Наук думка, 1980. – С. 25.
14. Келембетова В. Ю., Куєва В. Т. Проблеми радянської обрядовості у виданнях останніх років. – // Народна творчість та етнографія, – 1978, № – 5. – С. 95 – 97.
15. Брудний В. І. Обряди вчора і сьогодні. – М.: 1968. – 200 с.
16. Декреты Советской власти. Том I. 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. М.: Гос. издат-во политической литературы, 1957.
17. Келембетова В. Ю. Суспільно-побутові функції радянської обрядовості. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 104, 112.
18. Вільям Нолл. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920-30 років. Центр досліджень усної історії та культури. Родовід. – К.: 1999. – С. 399, 271.
19. Зінченко Л. П. У нас на Поділлі – весілля, // Вінницька правда 1968 р – 21 червня. – С. 3.
20. Експедиційні записи М. А. Пилипака 7. 10. 2007 року від Пташнік Ольги Терентіївни 1935 р. н. в с. Буша Ямпільського району Вінницької області.
21. Весілля в селі Слобода-Яришівська Могилів-Подільського району Вінницької області. Записала М. А. Руденко 1963 р. // Весілля: у 2-х кн. Кн. 2. – К. 1970. – С. 284 – 285.

22. Гошко Г.Ю., Дмитерко р. І., Здоровега Н. І. Соціалістична обрядовість на Україні. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 198.
23. Борисенко В. К. Нова весільна обрядовість в сучасному селі (на матеріалах південно-східних районів України). – К.: 1979. – 134 с.
24. Гаврилюк Н.К., Курогло С. С. Лоскутова Л. Д. Общее и особенное в семейной обрядности украинцев и молдаван // Украинско-молдавские этнокультурные взаимосвязи в период социализма. – К.: 1987. – 380 с.
25. Борисенко В.К. «Весільні звичаї та обряди на Україні (Історико-етнографічне дослідження). – К.: 1988. – 192 с.
26. Запис автора 10.08.2005 р. від Пилипака Анатолія Івановича 1955 р. н. жителя с. Брідок Теплицького району Вінницької області.

Пылыпак М.А. СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД ПОДОЛЬЯ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД.

В данной работе автор ставит перед собой задание проследить изменения в традиционном свадебном обряде Подолья, исследовать структурное, атрибутивное и терминологическое описание свадебного обряда советского периода, определить степень трансформации, главные факторы, которые повлияли на смену традиционного свадебного обряда, инновации. Сосредоточивает внимание на так называемых «красных», «комсомольских», «безалкогольных» и этносвадьбах.

Ключевые слова: свадебный обряд, советский период, красная свадьба, комсомольская свадьба, безалкогольная свадьба, этносвадьба, традиционная обрядность.

Pylypak M.A. WEDDING CEREMONY PODOLIE THE SOVIET PERIOD.

In this article the author aims to trace the changes in the traditional wedding ritual Podolie, to investigate structural, attributive and terminological description of the wedding ceremony of the Soviet period, to determine the degree of transformation the main factors that influenced the change of the traditional wedding ceremony, innovation. Focus on the so-called «red», «Komsomol», «bezalkoholkyh» and ethnic weddings.

Keywords: wedding ceremony, the Soviet period, red wedding, wedding Komsomol, soft wedding, ethnic wedding, traditional rites.

УДК 394.2.001.814 : 908 (477.43/44) «19/20» (045)

О.Ю. Барташук

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ФІКСАЦІЯ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ПОДІЛЛЯ В ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.(НА МАТЕРІАЛАХ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ)

В статті зроблено джерелознавчу характеристику календарної звичаєвості Поділля протягом ХХ – на початку ХХІ ст. Вміщено інформацію про студіювання звичаєвості календарного циклу, здійснювані провідними науковими установами, фахівцями-істориками та краєзнавцями-аматорами. Звернено увагу на місцеву пресу й архівні матеріали, що є важливим свідченням змін в обрядовій сфері подолян впродовж означеного періоду.

Ключові слова: календарна звичаєвість подолян, трансформації, краєзнавці-дослідники, архівні фонди.

Існуючі літературні та архівні джерела засвідчують давній інтерес емпіричного спрямування до народної святково-обрядової культури подолян, присвячені формуванню джерельної бази у галузі традиційної обрядовості, що відбивало ситуацію у вітчизняній етнографії ХІХ ст. – ХХ ст.

Орієнтиром досліджень календарної звичаєвості на наукових засадах у ХХ ст. є праці С. Килимника, с. Соколової, О. Курочкіна, Ю. Климця, В. Борисенко. На регіональному рівні святково-обрядові комплекси народного календаря досліджували Г. Кожоляно, Т. Прігаріна, О. Смоляк, Н.Ковальчук та ін.

Мета даної статті – провести джерелознавчу характеристику досліджень та фіксації календарної звичаєвості Поділля в ХХ – та на початку ХХІ ст. Простежити студіювання цієї важливої сфери духовного життя подолян, здійснювані провідними науковими установами, фахівцями-істориками та краєзнавцями-аматорами. Проаналізувати можливості місцевої